

Erik-Jan Zürcher: Ermeni Soykırımının yüzüncü yılı vesilesiyle

Posted on 11/05/2015

Ermeni Soykırımının yüzüncü yılı vesilesiyle kendisini benim gibi 20. yüzyıl Türkiye tarihçisi olarak gören birisinin konuşması gerekir.

Öncelikle, bunun etik ve ahlâki sebepleri var. Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye tarihçilerinin özel bir sorumlulukları var. Öğrenci ve daha sonrasında genç bir üniversite hocası olduğum 1970'ler ve 80'lerdeki gibi 1915'te ne olduğunu neredeyse hiç bilmediğimiz bir durumun sürmesine izin veremeyiz - kaldı ki soykırım bizim akademik alanımızın dışında yaklaşık elli yıldır bir tarihsel araştırma konusudur. Bizim ders kitaplarımız eğer bahsi açılırsa, sadece tarihe bir dipnot olarak bahsederler 1915'ten, ve asla onu bir soykırım olarak tanımlamazlar. Bizim hocalarımız bunu asla tartışmazlar.

Ben bunun etkilerini kendi araştırmamda net bir şekilde hissettim. 1984'te, daha sonraları akademik kariyerimin temelini oluşturacak olan kitabı yayınladım. Kitabın ismi Milli Mücadelede İttihatçılık (1908-1925) idi. Kitabın ismindeki tarihler önemli zira kitabın en önemli tezi Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milli mücadele hareketinin, ki sonrasında Türkiye Cumhuriyeti buradan ortaya çıkar, aslında Birinci Dünya Savaşı boyunca iktidarda olan Jön Türk İttihat ve Terakki Fırkasının eseri olduğudur. Zaten - daha sonra Atatürk olacak olan- Mustafa Kemal'i de bir lider hâline getirenler onlardır. Kitap genel olarak iyi karşılanmıştı, ancak bir arkadaşım bir Ermeni dergisinde yayınlanan bir değerlendirme yazısını benim için tercüme etmişti. Bu yazının yazarı da kitabı beğenmişti ancak önemli bir eleştiriyi de dile getiriyordu. Eleştiren kişiye göre benim anlattığım hikâye adeta boş bir coğrafyada gerçekleşiyor ve sanki Ermenilerin yok edilmesi hiç gerçekleşmiyordu. O zamanki tepkim şuydu: "Evet, bu haklı bir eleştiri olabilir, ancak

benim kitabım bunun hakkında değil.” Bundan sadece yirmi yıl sonra, Ermeni meselesiyle daha fazla ilgilenmeye başladığım bir dönemde, Ermeni Türk Çalışmalarıyla ilgili öncü bir atölye çalışmasında (WATS: Workshop on Armenian Turkish Scholarship), yanıldığımı fark ettim.

Kitabımın konusu olan İttihatçı dönem ve Kemalist cumhuriyet arasında siyasi liderliğin sürekliliği dahi, bu liderliğin 1915-16'nın zorlu sınavında oluşturulduğunu ve cumhuriyeti ortaya çıkaran milli mücadele hareketinin -politik, ideolojik ve kişisel- birçok yönden Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamı olduğunu hesaba katmadan çalışılmaz.

✘ Ancak bu sadece ahlâki bir mesele değil. Türkiye tarihçilerinin ortaya koyabileceği özel bir şey var. Şimdi, Soykırımın taslağı ve birçok detayı orijinal belgeler ve tanıklıklara dayanan tarihsel araştırmalar ile bu kadar iyi bir şekilde ortaya konulmuşken bence Türkiye tarihçileri iki alanda Soykırımın daha iyi anlaşılabilmesi için Türk kaynakları temelinde ciddi bir katkı sunabilirler. İlk alan, nedenler ve gerekçelerle ilgilidir. Bu noktada hem daha uzun vadeli gelişmelerin (sosyal Darwinizmin popülerliği, militarizm, reformlar ve toprak ihtilafları meselesi, Müslüman göçmenlerin toplu göçü) hem de kısa vadeli gelişmelerin (Osmanlı'nın Balkan savaşını kaybetmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Osmanlı'nın Sarıkamış'taki yenilgisi, İngilizlerin Gelibolu'da karaya çıkması ve Van'daki isyan) rol oynadığını anlamamız gerekir.

Nedenler ve gerekçelere odaklanmak önemlidir zira ne olduğunu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Ancak soykırım meselesini etkilemez. Soykırımın tanımı için önemli olan niyettir, bir etnik ya da dini grubun tümünü ya da bir kısmını yok etme niyeti. Bu niyetin ardındaki nedenler soykırım meselesi söz konusu olduğunda önemli değildir. Bu sebeptendir ki, bu itirazlar olguya dayansa dahi Ermeniler bir tehdit oluşturduğu için 1915'te olanın soykırım olamayacağını iddia eden inkârcı argüman aptalcadır.

Öteki mesele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan modern Türkiye'nin Ermeni

Soykırımıyla şekillenmiştir. Ben İttihat ve Terakki Fırkası ile Kemalist cumhuriyet arasındaki kişisel ve ideolojik sürekliliklere baktım, ve bunlar önemlidir. Ancak şimdi dikkat gerektiren meseleler (ki bunlar gerek Türkiye’de gerek yurtdışında gitgide daha fazla çalışılmaktadır) Ermeni mallarının transferi (gaspı) ve Osmanlı Ermenilerinin Müslümanlaştırılmasıdır. Ermeni malları, daha da kontrollü gerçekleştirilen Rum mallarının devriyle beraber, cumhuriyet döneminde bir Türk burjuvazisinin ortaya çıkmasının temelini oluşturdu. Birinci Dünya Savaşı boyunca çok sayıda Ermeni’nin zorla Müslümanlaştırılması olgusu bugün çok sayıda Türk’ün Ermeni kökleri olduğu anlamına gelmektedir. Bu kökleri yeniden keşfetmek son yıllarda yenilikçi Türkler arasında bir hayli popüler oldu. Başka bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti bu mirası sadece -önemli ölçüde- soykırımda yer alan insanlar tarafından kurulması ve yönetilmesi bakımından değil, Ermenilerin kendilerinin kişisel ve materyal miraslarını taşıması bakımından da taşımaktadır.

Şunu söylemekten mutluluk duyuyorum: Sadece Türkiye çalışmaları alanında değil, Türkiye’deki tarihçiler arasında da samimi bir şekilde hakikati bulmak ve onu açıkça tartışmak isteyenlerin sayısı hızla artmaktadır. 2005’te Bilgi Üniversitesi’ndeki çığır açan konferans ve 2007’de Hrant Dink’in öldürülmesinden sonraki gösteriler önemli dönüm noktalarıdır.

Bu yeni açıklık Türkler ve Ermeniler arasındaki bir uzlaşmanın ihtimal dahilinde olduğunun umut dolu bir işaretidir. Bu uzlaşma inkâr üzerine inşa edilemez, bu çok açık. Ancak uzlaşma taviz üzerine de inşa edilemez. Taviz bir siyasetçi aracıdır ve gündelik meselelerin çözümüne yardımcı olur, ancak tarihsel bir hakikatin soruşturulmasıyla ilgili bir katkısı olamaz. İnsanlar azıcık katledilmezler. Ya da uzlaşma, mevcut Türk hükümetinin tertiplemediği gibi Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı yıllarında acı çeken herkes için toplu anma kavramı üzerine de inşa edilemez. İkinci Dünya Savaşı’nda ölen Almanların sayısı ölen Yahudilerin sayısından çok daha fazladır (her ne kadar bazı Almanlar Yahudi, bazı Yahudiler Alman olsa da). Ancak Alman başbakanı Merkel Almanları ve Yahudileri kendi zamanlarının ve koşullarının eşit kurbanları olarak hatırlanmaları gerektiğini söylemeyi hayal bile edemez.

Bunu savunan Türk tarihçilerin sayısı hızla artsa da, tarihsel hakikatin kabulü zaman alacaktır. Türklerin genç nesilleri (ki genç nüfuslu bu ülkenin ciddi bir çoğunluğu gençtir) okulda, askeri hizmet sırasında ve medya aracılığıyla milliyetçi devlet retoriğine maruz kaldılar, ve soykırım hikâyesinin bir yalan olduğuna samimi bir şekilde ikna edildiler. Cumhuriyetinin ilk neslinin aksine artık kendilerinin çok iyi bildiği bir hakikati bilinçli bir şekilde inkâr etme durumu yok. Bu da Türkiye kamuoyunu yeniden eğitime ve tartışmayı daha geniş kesimlere açma sorumluluğunu getiriyor. Ancak kapı açıldı ve artık geri kapatmak mümkün değil. Kürt entelektüelleri arasında da, 1915'te yaşananları açık bir zihinle tartışmaya yönelik yepyeni bir hazır oluş hâli görüyoruz. Türkiye ve dışındaki önemli bir farkındalık da soykırımın kişisel bir suç olduğudur. Başka bir deyişle, insanlar soykırımla ilgili suçlanabilir ve mahkum edilebilir, ancak milletler ya da devletler değil. Bu da tartışmayı kolaylaştırabilir. Bugünkü Türk devleti ve toplumu soykırımı inkâr ettikleri için haklı bir şekilde suçlanabilir, ancak suçun kendisinden ötürü değil. Suçun failleri uzun bir zaman önce öldü.

Soykırımı tanıma sadece Ermeniler için değil, Türkiye için de önemlidir. Taner Akçam'ın çok önceden söylediği gibi, eğer Türkiye daha demokratik, rahat ve hümanist bir ülke olmak istiyorsa soykırımla yüzleşmek zorundadır. Bu yüzleşme aynı zamanda bu toplumun üzerinde giderek daha çok dine bulaşan son derece sığ bir milliyetçilik örtüsünün kaldırılmasında da bir katalizör görevi görebilir. Umalım ki yüzüncü yıl tarihsel hakikatle yüzleşilmesi hikâyesinde Türklerin ve Ermenilerin çıkarına yeni bir sayfanın açılmasına vesile olur.

Erik Jan Zürcher

1977-97 yılları arasında Nijmegen Üniversitesi'nde çalıştı. 1989-99 yılları arasında Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün Türkiye bölümünü yönetti. 1993-97 yılları arasında Amsterdam Üniversitesi'nde Türkiye Tarihi kürsüsünde görev aldı. 1997 yılından itibaren Leiden Üniversitesi Türkiye Çalışmaları kürsüsünde çalışmaya

başlayan Zürcher, Stockholm Üniversitesi dahil pek çok üniversitede misafir öğretim üyeliği yaptı. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi üzerine uzmanlaşan Zürcher'in eserleri şunlardır: *The Unionist Factor 1905-1926*, E.J. Brill, 1983 (*Milli Mücadelede İttihatçılık*, Bağlam Yayınları, 1987; İletişim Yayınları, 3. baskı, 2003), *The Progresivve Party 1924-1925*, E.J. Brill, 1991 (*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, 1992), *Turkey, A Modern History*, I.B. Tauris, 1993 (*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 1995), Mete Tunçay ile birlikte derledikleri *Socialism and Nationalism in the Ottoman Empire 1876-1923*, I.B. Tauris, 1994 (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*, İletişim Yayınları, 1995), Donald Quataert ile birlikte derledikleri *Workers and the Working Class in the Ottoman Empire and the Turkish Republic 1839-1950*, I.B. Tauris, 1995 (*Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'si'ne İşçiler 1839-1950*, İletişim Yayınları, 1998) ve Willem van Schendel ile derledikleri *Identity Politics in Central Asia and the Muslim World; Nationalism, Ethnicity and Labour in the Twentieth Century*, I.B. Tauris, 2001 (*Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları; 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek*, İletişim Yayınları, 2004)

Çeviri: Onur Günay

Kaynak: zanenstetu.org